

Editor: *Vasile Burlui*Redactor: *Simona Modreanu*Tehnoredactare și coperte: *Florentina Vrăbiuță***Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**
GLOBUS, G. GORDON**Devenirea transparentă a lumii. O trecere de la**
filosofia procesului la neurofilosofia cuantica /Gordon G. Globus; trad. din lb. engleză de Oana-Maria
Franțescu. – Iași: Cartea Românească Educațional, 2022

Index

ISBN 978-606-057-171-1

I. Franțescu, Oana-Maria (trad.)

821.111

1

Gordon G. Globus, *The transparent Becoming of World.*
A crossing between process philosophy and quantum
neurophilosophy© John Benjamins Publishing Company,
Amsterdam/Philadelphia, 2009Grupul Editorial Cartea Românească Educațional
Copyright © Editura Cartea Românească Educațional,
Iași – 2022
Adresa: IAȘI, Bd Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 2 – 700124.
www.ecredu.ro

GORDON G. GLOBUS

Devenirea transparentă a lumii

O trecere de la filosofia procesului
la neurofilosofia cuanticăTraducere din limba engleză de
OANA-MARIA FRANȚESCU

ECREDU

134, 135, 136, 137,
141, 142, 144, 146,
153, 155, 156, 157,
158, 159, 160, 164,
171, 178, 179, 184,
185, 204, 208, 213,
214, 218, 219, 221,
223, 224, 225, 228,
229, 230, 231, 232,
237, 239, 241, 242,
243, 245, 246, 247,
249, 250, 252
transcendent, 189, 229
transcendență, 7, 126,
127, 203

U

unitară, 47, 165
urmă, 11, 38, 73, 80, 89,
99, 107, 112, 122,

135, 136, 137, 143,
146, 162, 171, 190,
191, 193, 195, 206,
207, 208, 209, 221,
227, 252

V

vid, 68, 130, 131, 171,
180, 184, 206, 207,
208, 209, 216, 247,
248
visare, 233, 251, 252
von Neumann, 144, 145,
146, 147, 148, 149,
151, 155, 157, 158,
162, 164, 190, 191
vrăjitorie, 233, 235

θ -vacuum, 170, 172,
179, 196, 209, 250
 ψ/ϕ , 95, 143, 199

CUPRINS

CAPITOLUL 1

Introducere 9

1.1. Aruncarea în lume 9

1.2. Filosofia procesului..... 10

1.3. Neurofilosofia cuantică..... 13

1.4. Metode 18

1.5. Strategia de prezentare 19

CAPITOLUL 2

Credința în lume.

O perspectivă deconstructivistă 24

2.1. Introducere..... 24

2.2. Credința cotidiană a realismului direct..... 26

2.2.1. Percepția directă sau colectarea
de informații..... 26

2.2.2. Percepția directă ca o formă
de cunoaștere..... 29

2.2.3. Qualia 33

2.2.4. Visurile unui robot..... 37

2.2.5. Externalismul radical 41

2.2.6. Recapitulare 46

2.3. Percepția indirectă a realității..... 46

2.3.1. Introducere 46

2.3.2. Damasio și realismul indirect 48

2.3.3. Realismul indirect
și „iluziile” perceptive..... 49

2.3.4. Realismul științific indirect al lui Metzinger	51
2.3.5. Realități virtuale (Virtual Realities – VR)	54
2.3.6. Realismul structural	59
2.3.7. Pragmatismul	60
2.3.8. Realismul indirect ca monism neutru	62
2.3.9. O versiune gestalt a realismului indirect	68
2.3.10. Recapitulare	72
2.4. Idealismul absolut	73
2.4.1. Idealismul solipsist al lui Borges.....	73
2.4.2. Berkeley și idealismul dependent de Dumnezeu	76
2.5. Recapitulare	83
CAPITOLUL 3	
Filosofiile procesului	87
3.1. Introducere	87
3.2. Dinamica holonomică a lui Bohm	88
3.2.1. Legea necesității generale.....	92
3.2.2. Soma-semnificația	93
3.2.3. Informația activă	96
3.2.4. Teoria lui Bohm despre conștiință	99
3.2.5. Discuție pe marginea teoriei lui Bohm	101
3.3. Filosofia procesului la Whitehead	102
3.3.1. Introducere	102

3.3.2. Avans creativ și concreșcență inovatoare	104
3.3.3. Fapte reale.....	105
3.3.4. Timpul.....	107
3.3.5. Obiectele eterne	108
3.3.6. Dumnezeu lui Whitehead	109
3.3.7. Whitehead și lumea	114
3.4. Filosofia procesului la Heidegger	115
3.4.1. Considerații preliminare	115
3.4.2. <i>Sein, Da-sein</i> , conceptul <i>Dasein</i>	118
3.4.3. <i>Zeit</i>	121
3.4.4. <i>In-der-Welt-sein</i>	124
3.4.5. <i>Seyn, Wesen</i>	128
3.4.6. <i>Abgrund și Zeit-Raum</i>	129
3.4.7. <i>Das Ereignis</i>	132
3.4.8. <i>Das Zwischen</i>	133
3.5. Procesul și lumea la Whitehead, Heidegger și Bohm	136

CAPITOLUL 4

Teoria cuantică a creierului și interpretarea sa neurofilosofică. O perspectiva deconstructivistă	140
4.1. Dans pe o altă melodie	140
4.2. Școala de la Copenhaga în reinterpretarea lui Stapp	144
4.3. Stapp ca teoretician al procesului.....	152
4.4. Ipoteza Penrose-Hameroff.....	155

4.4.1. Reducerea obiectivă (OR)	155
4.4.2. Qualia	156
4.4.3. Reducerea obiectivă este „orchestrată” (Orch-OR)	157
4.4.4. Conștiința	158
4.4.5. Cum organizează creierul reducerea obiectivă.....	159
4.5. Penrose-Hameroff versus Stapp	161
4.6. Dinamica cerebrală a termocâmpului	164
4.6.1. Simetria și câmpul dipolului de apă.....	164
4.6.2. Ruperea simetriei și memoria.....	168
4.6.3. Conștiința	172
4.6.4. Ruperea simetriei și ordinea macroscopică	173
4.6.5. „Conectivitatea” creierului.....	174
4.6.6. Sisteme disipative.....	177
4.6.7. Suport empiric pentru dinamica cuantică disipativă a creierului.....	181
4.6.8. Disipare și conștiință.....	181
4.6.9. Conștiința ca „intențională”	185
4.6.10. Conștiința și lumea	186
4.6.11. Critica.....	188
4.7. Recapitulare.....	191
CAPITOLUL 5	
Zona crepusculară	197
5.1. Introducere	197
5.2. Simbolul taoist și dubla existență.....	199

5.3. Câteva abordări anterioare ale zonei crepusculare	201
5.4. Teoria câmpului termic despre urme și despre urmele de recunoaștere.....	206
5.5. Obiecte cuantice macroscopice.....	209
5.6. Realismul structural și problema măsurării.....	213
5.7. Ordinea explicată ca „zonă crepusculară”	216
5.8. Calitățile lumii	218
5.9. Problema conștiinței	222
5.10. Autonoeza.....	225
5.11. Eu~	226
5.12. Câteva comparații ontologice	228
5.13. Lumile „fantomă”.....	229
5.14. Cunoșterii zonei crepusculare	232
5.15. Monade în paralel	236
5.16. Recapitulare	240
CAPITOLUL 6	
Epilog. Despre monade și spirite cu tildă.....	244
Index	
	253

CAPITOLUL 1

Introducere

1.1. Aruncarea în lume

Suntem cu toții pragmatici în viața noastră de zi cu zi, căci acționăm cu diverse scopuri într-o lume sau alta. Chiar și atunci când ne retragem în somn tot ne croim drum, aperiodic, printr-o lume aparent transcendentă, oricât de bizară sau încețoșată ar fi ea. Chiar și în lumea ciudată a fizicii cuantice tot mai găsim lumea familiară a aparatelor de măsură pe care expertul în fizica experimentală le înregistrează cu candoare.

Acest imediat al lumii așa cum este el trăit în mod ne-reflexiv depinde de un proces cerebral „transparent”. Creierul, mereu comunicativ, este cu desăvârșire discret în ceea ce privește propriile sale operații. Pur și simplu nu suntem conștienți de procesele implicate în percepție – însuși acest fapt este o descoperire empirică¹ – dar putem întrezări procesele cerebrale în lumea prin care navigăm. Transparența creierului amintește de Dumnezeuul lui Berkeley,

... această lumină pură și limpede care ne face pe toți vizibili este ea însăși invizibilă. (PHK, p. 90)

Fizicalismul este indiferent la lumină și nu ține cont de transparența creierului.

„Aruncarea” lui Heidegger (BP, BT) acoperă cam același areal ca și transparența, dar într-un mod mult mai dinamic. Aruncarea lumii este un proces prin care mereu ne aflăm într-o lume sau alta, o lume în care acțiunile noastre sunt posibile². Nu există dovezi palpabile despre aruncarea în lume, ci doar o retragere perpetuă și o dinamică complet ascunsă pe care ea o dăruiește în mod transparent.

Heidegger a acuzat atât știința naturalistă cât și bunul simț că „uită Ființarea” (*Seinsvergessen*), că se folosește de lumea care apare în practica cotidiană, știință și tehnologie, însă fără a o tematiza vreodată. Aceasta este o greșală pe care un filosof din tradiția istorică a filosofiei procesului nu ar comite-o. Cartea de față evocă Ființarea – lumea prezenței – în cadrul tradiției mai largi a gândirii procesului dar avansează și o nouă concepție despre transparența cu care revelarea Ființei vine la pachet.

Această concepție derivă din teoria dinamicii cuantice a termocâmpului cerebral, care este o extensie a teoriei câmpului cuantic suplimentată cu o doză de libertate termodinamică și astfel se aplică în cazul sistemelor deschise „disipative” cum este creierul viu (Freeman și Vitiello, 2006, 2008; Jibu și Yasue, 1995, 2004; Umezawa 1993; Vitiello, 1995, 2001, 2004). Lucrarea de față propune o interpretare din perspectiva neurofilosofiei cuantice asupra procesului transparent care este aruncarea-în-lume.

1.2. Filosofia procesului

Rescher (1996, 2000) evidențiază pleiada de înaintași ai „filosofiei procesului” printre care se regăsesc Heraclit, Leibniz, Hegel, Bergson, Teilhard de Chardin, Peirce, James și, desigur, Alfred North Whitehead. La început, procesul era văzut sub forma focului heraclitean, dar această perspectivă era cu mult antedatată în Orient

(cf. dansul lui Shiva). În ciuda acestei tradiții, „filosofia procesului astăzi a rămas doar o licărire în ochii unora dintre filosofi.” (Rescher 2000 18).

Whitehead și-a numit cea mai ambițioasă lucrare *Proces și realitate*, de unde vine și numele de „filosofie a procesului”. Ea provine din seria de prelegeri Gifford (PR) susținute la Universitatea din Edinburgh în timpul anului universitar 1927-1928. Filosofia procesului evidențiază schimbarea – adică nu preschimbarea banilor mari în fise, ci *dinamica*. Filosofia procesului critică ideea de substanță deoarece substanța se poate divide numai până la acel nivel la care submultiplul (unitatea lui Parmenide) nu se mai schimbă deloc – de exemplu, o bancnotă de valoare mare poate fi schimbată într-una mai mică, apoi în monede, lei în bani, iar aceștia din urmă nu se mai schimbă în nimic. Filosofia procesului acordă prioritate acțiunii înaintea substanței, devenirii mai degrabă decât ființării. Procesul nu se simplifică niciodată, ci are o structură recursivă de procese discrete. (Leibniz deja întrevădea acest lucru în teoria sa despre „monade”.)

Posibilitatea primează în mod ontologic în filosofia procesului. Lucrurile sunt produse apărute în continuum-ul dinamicii.

Futurismul inerent al procesului reprezintă o exfoliere a realului prin actualizarea succesivă a posibilităților care sunt apoi abandonate pe măsură ce procesul se desfășoară. (Rescher, 2000, p.22)

Așa se face că fizicianul David Bohm este și un filosof al procesului. Termenul folosit de Bohm pentru „exfoliere” este „explicare” sau „desfășurare/despăturire”, „posibilitățile” sunt pentru el o „ordine implicată”, iar actualitățile ascunse „care sunt apoi abandonate” sunt la Bohm posibilități reulate. Bohm (1986) era conștient de conexiunea cu Whitehead dar nu a zăbovit prea mult asupra ei.

Cartea de față oferă o discuție despre procesele cerebrale care reprezintă o premieră în filosofia procesului contemporană. Teoria despre creier care va fi discutată aici s-ar putea sănu pară neapărat relevantă în tradiția procesului.³ Cu toate acestea, creierul așa cum îl înțelegem noi astăzi este *dinamic*, cel mai versatil dintre sistemele disipative dinamice nonlineare, ceea ce ar putea stârni interesul procesualiștilor.

Poate că mai este un motiv în afară de predilecția profesională pentru felul în care filosofia procesului ignoră dinamica cerebrală. În rândul cercetătorilor există o părere încetățenită că creierul este un fel de computer umed. „Substanța” de silicon iese cu „biți” atomici de informație – 0 și 1 – și astfel computația cerebrală este guvernată de o metafizică a substanței considerată incompatibilă cu filosofia procesului. Chiar și cu aplicarea revoluționară a teoriei cuantice la creier încă se mai crede că acesta face calcule, fie și cu „qubiți”, adică suprapuneri (interpenetrări, înlănțuiri reciproce) de biți. Chiar și dacă creierul ar fi un computer cuantic umed, filosofii procesului tot nu ar vădi mai mult interes. Vom arăta aici că creierul nu este de fapt un sistem strict computațional în profunzimea lui. Acest fapt este punctul de întâlnire cu filosofia procesului. În locul unei computații la ordin, noi propunem un plen de simetrie discretă în care urma (memoria) reprezintă punctul de spargere a simetriei și diferențierea din plen în concretizări aparente.

Este interesant că în ciuda lipsei de interes pentru teoria cuantică cerebrală, filosofia procesului rezonează foarte mult cu fizica cuantică în general. Rescher (2000) comentează.⁴

Într-un fel, a fost neșansa părinților filosofiei procesului că nu au apucat apariția teoriei cuantice... Apusul atomismului clasic determinat de dematerializarea materiei fizice este o mare consolare pentru metafizica orientată către proces. (p. 12)

Teoria cuantică cerebrală a avansat un mod computațional de gândire și asta i-a cam ținut deoparte pe filosofi. Cu toate acestea, neurofilosofia cuantică are o interfață naturală cu filosofia procesului și are destule avantaje pentru aceasta.

Sunt doi gânditori menționați în această lucrare care, deși sunt cu siguranță recunoscuți ca participanți la componenta procesului, au rămas cumva în umbră: Martin Heidegger și, cum am mai arătat, David Bohm. La Heidegger procesul are o conotație mai puternică decât la Whitehead. Procesul heideggerian *Sein*⁵ este o erupție primitivă (*Ursprung*), calitativ diferită de ceea ce Whitehead numește „avansare creativă”. Mai mult decât atât, Heidegger introduce o dualitate dinamică în ontologie care este mai obscură decât la Whitehead, o dualitate de a da și a primi, o depășire a stării de „apartenență unuia” către „apropiere” (*das Ereignis*).

Bohm (1980) vine cu câteva contribuții la filosofia procesului foarte originale și riguros formulate.⁶ Procesul pe care Whitehead îl numește „avansare creativă” la Bohm apare drept „holomișcare”. Holomișcarea are cele două faze simultane deja menționate: implicitarea („ascunderea” ordinii) și explicitarea („expunerea” ordinii). Ceea ce la Whitehead este „natura primordială” a lui Dumnezeu la Bohm devine „o lege a necesității universale” pe care el o exprimă matematic în fizica cuantică prin „potențialul supercuantic”. Structura profundă a filosofiei procesului va fi revelată de teoria lui Bohm.

1.3. Neurofilosofia cuantică

Abia când lucrarea Patriciei Churchland, *Neurofilosofia*, a fost publicată în 1986 s-a consacrat și domeniul de cercetare. Înainte de acest eveniment majoritatea filosofilor credeau că știința empirică nu se ocupă de chestiunile profunde de natură filosofică, iar subiectul a fost lăsat în seama oamenilor de știință.⁷

Churchland (1986) aspira la o „îmbogățire” reciprocă a neuroștiințelor și a filosofiei, „ceea ce sperăm să provoace o co-evoluție fructuoasă a teoriilor, modelelor și metodelor în care fiecare parte informează, corectează și o inspiră pe cealaltă” (p. 3). La Churchland, neurofilosofia nu pune sub semnul întrebării faptul că ființează în contextul fizicii clasice. La vremea respectivă, neurofizica era considerată un subdomeniu al biofizicii, care recunoștea meritele teoriei cuantice numai pentru *Microwelt* și ceda în fața aproximărilor clasice pentru fenomenele din *Mitwelt* pe care le studia biofizica. Discuția din această carte își are originea în această tradiție și schimbă contextul științific al neurofilosofiei în direcția fizicii cuantice aplicând această „neurofilosofie cuantică” în problematica lumii.

Marea revoluție cuantică în fizică a fost inițial extinsă la teoria cerebrală care funcționa pe la sfârșitul anilor șaiszeci. Primele sistematizări în domeniul neurofizicii au venit de la Ricciardi și Umezawa (1967) și Fröhlich (1968). Acela a fost punctul zero al unei literaturi robuste (de exemplu, Jibu & Yasue, 1995; Penrose, 1994; Stapp, 2004; Tuszynski, 2006), apoi a apărut societatea „Quantum Mind” care organiza întâlniri academice și a început publicarea unei reviste științifice online intitulată *NeuroQuantology* dedicată neurofizicii cuantice.

Această dezvoltare a neurofizicii cuantice nu a avut însă o influență substanțială asupra neuroștiințelor și a științelor înrudite cum sunt știința cognitivă și filosofia minții. Această lipsă de influență nu se datorează faptului că neurofizica cuantică este un domeniu controversat, ci că a fost în general *ignorată* de știința convențională. Neuroștiințele au un succes imens și perspective nelimitate; nimic nu reprezintă o amenințare de natură să le încetinească progresul. După părerea mea, există o amenințare la granița dintre neuroștiințe și filosofia minții, dar acele chestiuni sunt atât de vechi și lumea s-a

obișnuit atât de mult cu lipsa progresului, încât acel *statu quo* nici măcar nu mai este perceput ca o situație de criză.

Neurofizica cuantică este o ramură deosebită a teoriei cuantice în sensul că nu poate exista în afara unei relații cu filosofia. Odată ce deschidem discuția despre creier, conștiința, mintea, subiectivitatea, intenționalitatea, experiențele, percepția asupra lumii și alte subiecte înrudite își fac apariția prin legăturile foarte justificate pe care le au cu felul în care funcționează creierul. (Cu alte cuvinte, un gaz cu efect anestezic le va anula pe toate prin acțiunea lui asupra fiziologiei creierului.) Pentru a ocoli multiplele ambiguități terminologice între „conștiință”, „minte” și „spirit”, în lucrarea de față ne vom referi la acestea cu termenul colectiv „ ψ ”, iar pentru materia fizică vom folosi „ \emptyset ”. Corelația puternică „ ψ/\emptyset ” are un efect liniștitor în sensul că ține orice fel de criză la distanță. Să îi lăsăm pe filosofi și savanți să-și bată capul cu asta, iar neuroștiințele să își vadă nestingherite de drumul lor glorios.

Însă pe măsură ce neuroștiințele avansează, problemele filosofice rămân nerezolvate. Unii observatori, numiți colectiv „Misterialii”, s-au simțit datori să lanseze strigătul *Ignoramus et ignoramibus!* (McGinn, 1991), adică „Suntem ignoranți și așa vom rămâne!”. Însă apariția neurofizicii cuantice a încurajat o minoritate entuziastă de cercetători să spere că problema ψ/\emptyset va avea în sfârșit o rezolvare.

La urma urmei, fizica cuantică este un tărâm foarte ciudat, într-o profundă disonanță cu practicalitatea vieții de zi cu zi. Într-adevăr, chiar până în zilele noastre, în ciuda cunoștințelor pe care le avem despre efectele cuantice, atât în laborator cât și în tehnologie, și în ciuda nivelului avansat de înțelegere a principiilor cuantice, teoria cuantică rămâne extrem de *contraintuitivă*. Nu e de mirare că apariția neurofizicii cuantice a fost salutată de unii cercetători în speranța că însuși caracterul ei

paradoxal va surmonta blocajul filosofic. Jibu și Yasue (1995) au găsit un nume drăguț pentru nivelul cerebral promițător din perspectiva neurofizicii cuantice – „creierul criptic”. Oare nu cumva neurofizica clasică a mers până acum în direcția greșită? Oare calitățile deosebite ale unui creier criptic ar putea să reveleze criza și chiar să îi pună capăt?

În ciuda speranțelor nutrite în ultimii patruzeci de ani că neurofizica cuantică ar putea în sfârșit să explice corelația ψ/\emptyset , practic nu s-a întâmplat nimic în acest sens. Neurofizica cuantică este marcată de controverse în ceea ce privește „conștiința” așa cum era și cea clasică înaintea ei. Neurofilosofia cuantică nu a reușit să-și rezolve problemele filosofice datorită unui aspect important despre care am mai vorbit deja, anume credința înrădăcinată că creierul criptic face același lucru pe care îl face creierul clasic – procesează informația. Se crede că, în plus, în versiunea cuantică, computația utilizează superpozițiile informației sub forma de qubiți și nu biți, și astfel se pot face anumite calcule care depășesc cu mult capacitatea practică a unui creier limitat la procesarea clasică a informației. Și neurofizica și neurofizica cuantică folosesc metafora computerului umed pentru creier. A doua teorie doar adaugă grade cuantice de libertate la computație. Ideea de computație cerebrală cu sau fără grade cuantice de libertate este acceptată ușor deoarece computerul este tehnologia care definește timpurile noastre, iar această idee este întărită de marele interes actual în computația cuantică.

Dar ceea ce vom propune aici este ideea că creierul criptic mai are și capacități uimitoare *ontologice* care înainte nu au fost apreciate. Însă creierul cuantic înseamnă mai mult decât procesarea informației cu grade cuantice de libertate. Creierul criptic revelează Ființarea dintr-un plen de posibilități interpenetrante, produce prezențialitate, dezvălește chiar aparențele care reprezintă

lumea dintr-o ordine implicată. Această capacitate reiese din definiția pe care Umezawa (1993) o dă dinamicii termocâmpului în care realitatea fizică cuantică are *moduri cuantice duale* combinate într-o stare de vacuum cuantic cu energie minimă. Așadar, starea de vacuum cuantic există *între cele două moduri*.

Această concepție reanimă dualismul în timp ce subminează cartezianismul. Modurile duale nu există în afara relației lor, care este o relație intrinsecă. Vechilor dualisme – *res cogitans vs. res extensa*, aspectele duale spinoziene ale unui *tertium quid* neutru, fenomen și epifenomen (Huxley 1898), supervenit și supervenient (Davidson, 2001) – le succede această inovație care îmbrățișează dualitatea *dar nu este ontologic duală*. Acest dualism este un punct între două stări. Spațiul originar este un *Abgrund*... Starea de vacuum cuantic are o poziție intermediară, un pre-spațiu, pre-timp, o stare pre-obiectuală. Dinamica dintre două stări simultane alăturate aprinde chibritul modului dual pentru a genera aruncarea în lume. „Darul chibritului” – aluzie la Heidegger – este o întâlnire cu lumea.

Nu există și o lume transcendentă. Ceea ce va fi prezentat aici *nu* este un relativism în care o lume obiectivă se ia în funcție de anumite situații particulare și deci arată diferit de la o persoană la alta. Aruncările în lume sunt evenimente paralele. O astfel de „monadologie” nu implică și idealism deoarece există o realitate fizică mai fundamentală decât lumea. Nu se apropie nici de monadologia lui Leibniz, care presupune o lume transcendentă în virtutea „fulgurațiilor” lui Dumnezeu, o lume pentru armonie prestabilită cu stările monadice. În schimb, realitatea este un teren dinamic, fertil, care erupe în zorii creației.

Această concepție este o formă de gândire a procesului. Ea se apropie de Bohm. Ordinea învăluită este un plen, o „holo-lume” (Globus, 1987) în care își au originea

revelările lumii. Dar aici concepția lui Bohm despre conștiință este înlocuită de o interpretare existențială care se apropie de Heidegger. Se va vedea cum conceptul heideggerian de *Sein* cu a sa dinamică eruptivă de *das Ereignis* corespunde cu dinamica co-apartenenței la un punct între două stări.

1.4. Metode

Prezenta lucrare nu oferă o analiză detaliată a filosofiei procesului și a neurofizicii cuantice. Ea cercetează în schimb structura profundă a teoriilor discutate, coerențele lor, privindu-le în ansamblu pe cât de mult posibil. Dacă vedem discursul ca pe un snop ale cărui spine sunt de natură fractală, atunci cele ce urmează se concentrează pe punctele de întrepătrundere.

Se face apel la multe citate; este necesar să „zăbovim” asupra cuvintelor câte unui autor pentru a-i înțelege principiile ontologice de bază. Strategia principală este să reținem că explorăm Ființarea în contextul dinamicii procesului în timp ce introducem și concepte din neurofilosofia cuantică.

Pentru atingerea acestui scop ne vom referi la câteva exemple postmoderne de interpretare a istoricii metafizicii și vom împrumuta o anumită tehnică de „deconstrucție”⁸. Ontologia metafizicii este atât de adânc înrădăcinată în felul nostru de a gândi, atât de strâns legată de însuși limbajul de care trebuie să ne folosim, atât de *protejată*, încât nu putem să ajungem la ea printr-o abordare frontală. Așa că uneori vom face apel la „marginalia” (Derrida, 1974), adică acele simptome ale unor tensiuni ascunse dintr-un text. Studiul elementelor marginale este o tehnică pe care postmodernismul o împrumută în mod explicit din psihanaliză (Derrida, 1982)⁹. Postmodernismul aplică în studiul textelor „psihopatologia vieții de zi cu zi” (Freud, 1904), cu

„ezităările și bâlbâielile” sale. Astfel se expune elementul nerostit (pre-conștientul și subconștientul textual). Așa cum psihanaliza va explora elementele marginale ale unui caz individual, vom recurge și la o abordare deconstructivă asupra marginilor unor texte particulare. O explorare a literaturii ar oferi prea puține detalii; simptomele unei eventuale mascări s-ar estompa și ar dispărea în fundal, înecate în cacofonia disputelor filosofice perpetue¹⁰.

1.5. Strategia de prezentare

Capitolul 2 deschide demersul deconstructiv asupra lumii. El oferă unele studii de caz în ceea ce privește credința în lume așa cum apare ea la unii oameni de știință și filosofi naturaliști. Care este concepția lor despre lume și în ce punct credința în lume vine să salveze teoria? Cititorii care au explorat deja deconstruirea lumii ar putea să sară acest capitol cu excepția punctului 2.3.9 unde se discută interesantul model al lui Lehar (2003, 2004) de „capsulă *gestalt*” pentru experiența conștientă.

Lucru de așteptat din punctul de vedere al de constructivismului, care recunoaște afinitățile dintre opuse, se arată în Capitolul 2 că însuși contrariul realismului științific are partea lui de credință. Acesta este idealismul absolut al lui Berkeley despre un spirit considerat a fi „infiniț de înțelept de bun și de puternic” (PHK, Secțiunea 70) care zămislește cu gândul realitatea lumii. Aici lumea exterioară în care ne aflăm este doar propria noastră „idee”, o lume în care *esse* înseamnă *percipi*, dar la Berkeley încă se mai păstrează credința între o realitate a lumii, o realitate transcendentă pe care Dumnezeu însuși o gândește. *Esse* la Dumnezeu înseamnă *concipi* tot la El. Găsim în ficțiunea magică a lui Jorge Luis Borges acel idealism absolut care zguduie cu adevărat credința în lume. Actul creației este prioritar în mod ontologic, iar realitatea lumii este secundară și iluzorie. Borges